

ממ"ן 11

שאלה 1

1. "עמלה" הינו מושג כללי המתאר הסכם בין בעל המלאכה לבעל האדמה, במסגרתו מספק בעל המלאכה לבעל האדמה מוצרי מלאכה, וכנגדם גומל לו בעל האדמה בתוצרת חקלאית. חוץ מהעניין הכלכלי היתה ל'עמלה' גם משמעות חברתית, והיא סימלה קשר נאמנות המאחד את הצדדים להסכם, ואף יועד טקס לסימול קשר זה.

2. היהודים והמוסלמים בתימן היו קשורים מבחינה כלכלית. מבחינה חקלאית, היהודים היו בעלי אדמות, אולם לרוב לא עיבדו אותן בעצמם אלא באמצעות פועלים מוסלמים, עימם התחלקו ביבול. עיקר פרנסתם של היהודים היה עם זאת מן האמנויות השונות; בחלק מן האמנויות עסקו גם מוסלמים, אולם היו מקצועות שרוב העוסקים בהם היו יהודים, כמו צורפות, נפחות, חייטות, אריגה, סנדלרות, ועוד. כך היו היהודים והמוסלמים תלויים אלו באלו. במקצוע הצורפות למשל נמנעו המוסלמים מלעסוק מאחר וראו בערך המוסף של המתכות כתוצאה מעבודת הצורף ריבית, האסורה לפי האיסלאם, וכך נותר המקצוע ייחודי ליהודים.

למעמד בני החסות היתה השפעה על הקשרים הכלכליים בין היהודים לשכניהם. כך למשל, במקצוע של אגירת התבואה היתה עדיפות ליהודי על המוסלמי, שכן בעוד בעל האדמות המוסלמי היה חייב במס על יבולו, ובמערכת התימנית היה המס קשור בשרירות לבו של המעריך שהיה מסוגל לרוששו באמצעות הערכה בלתי ריאלית, ליהודי לא היתה בעיה כזו, שכן כבן-חסות שילם רק את מס הג'זיה (אבדר, עמ' 5). יהודי הכפרים ככלל התפרנסו ממלאכות ששירתו את האוכלוסיה הכפרית הסובבת, כגון אריגה, רקמה וקדרות. בנוסף עסקו גם במסחר ובחקלאות, ותחום כמו אגירת תבואה שילב בין שני סוגי העיסוקים הללו¹. בכפרים היתה ליהודים תחושת חופש שנבעה מן החיים המשותפים בכפר, תפקידם בכלכלה וממשיך החסות השבטי. חוקי החסות הגנו על היהודים גם בתחומי מסחר בהם עסקו מוסלמים, ואפילו במקרים בהם התחרו מול מוסלמים. בפגיעה ביהודי החסות שלו ראה נותן החסות התגרות ישירה, וההיגד "מי

¹ אבדר, עמ' 110.

ממ"ן 12

שאלה 1

1. המחלוקת על נוסחי התפילה פרצה בתימן במחצית המאה הי"ח, בעקבות חדירתם לארץ של סידורים מודפסים בנוסח ספרד (שאמי). חלק מן האנשים החליפו בעקבות כך את נוסח תפילתם לנוסח ספרד, ואחרים התעקשו להחזיק בנוסח הישן, המקביל לזה של הרמב"ם (יבלדי). התערבותה של משפחת עראקי היתה בין המסייעים להשתלטות נוסח השאמי על דרום תימן וחלקים ממרכזה.

2. קביעתו של גויטיין לגבי יהודי תימן, כי "בעדה זו הגיע אלינו ההיסטוריה היהודית כמו מקופלת ומונחת בתוך בית קיבול משומר", מתבססת על כך שבניגוד לכל הקיבוצים היהודיים האחרים יהדות תימן לא סבלה מגירושים ולא ספגה הגירה, וכן זה כאלף וחמש מאות שנה לא נוספו אליה גרים. כמו כן, הסביבה הערבית שלה היתה מסורתית מאד, כך שלא יכלה להשפיע עליה כמו שהשפיעה הסביבה האירופית, למשל, על שכניה היהודים. מחברת הקורס, לעומת זאת, סוברת להיפך: לדעתה יהדות תימן ספגה השפעות של מרכזים יהודיים אחרים, כמו אלו של גאוני בבל, תור הזהב בספרד, המרכז היהודי במצרים, וקבלת האר"י מארץ ישראל.

3. מאמרו של רצהבי תומך בהחלט בעמדתה של מחברת הקורס. לדעת רצהבי, יהדות תימן "נודעה בעיקר כקולטת ומשמרת את ערכי הרוח של מרכזי היהדות: תחילה של גאוני בבל, אחר כך של משוררי האסכולה הספרדית, ולבסוף של הרמב"ם. חיבוריהם של חכמי תימן הם מעין הדים ובנות קול לכתבים הקלאסיים של בית ישראל" (עמ' 211). רצהבי מתאר את השפעתה המחלחלת של הקבלה בתימן, שהביאה לשינויים מרחיקי לכת בתפילות ובמנהגים של העדה. כיצד ניתן לומר על קהילה המתוארת כך כי לא היתה נתונה להשפעות מן החוץ? כך עולה גם ממאמרו של גלוסקא, הכותב בין השאר כי "לחץ סידורי הדפוס בנוסח ספרד הלך וגבר, עד שמעמד הנוסח הקדום של יהודי תימן נתערער למדי" (עמ' 243).